

képviselőinek imáival és igehirdetéseivel folytatódott, majd a magyarság közös nagy imájával, a Magyar Himnusz eléneklésével fejeződött be. [...] Az ünneplő közönség, a magyarság hatalmas tömege ezután átvonult a Lorántffy Otthon díszkertjébe és a fátyollal letakart szobornál tett hitet a magyar jövőről.¹¹ A Californiai Magyarság megemléktette dr. Banda Árpád egyetemi tanár nevét, aki magyar és angol nyelven vázolta fel a rendezvényen a trianoni béke végzetes következményeit, valamint idézte Dömötör Tibor szoboravató beszédének legfontosabb gondolatait is. „Ez a szobor emlékeztet bennünket minden magyarra, aki az elmúlt hatvanegy év során, a trianoni békediktátum következtében magyarságáért szenvedett, meghalt, vagy bármilyen formában megaláztatott” – hangzott el a szobrot megálmodó református püspökhelyettes szavai között. A hivatalos becslések szerint az egész napos ünnepségen több mint ezren – zömében az USA-ban élő magyarok – vettek részt.¹² A *Bajtársi Levél* így írt a nap jelentőségéről: „Az amerikai magyarok történetének egyik legszembetűnőbb, legemlékezetesebb napjává vált 1981. május 31-e, az Emlékezés Szobrának leleplezése. A gyönyörű szobor és a felirata – Trianon 1920-1980 – emlékezteti a magyarságot a gyászos, erőszakkal ránk kényszerített békediktátumra, mely Magyarország területének kétharmadát és a magyarság összességének egyharmadát idegen uralom alá rendelte.”¹³

Egy évvel a leleplezés után a *Krónika* című újság a címlapján közölt fotót az emlékműről, amely a későbbiekben a június 4-ei megemlékezések egyik legismertebb amerikai színhelyévé vált.¹⁴ Dömötör Tibor, aki 1983-ban az amerikai Szabad Magyar Református Egyház püspöke lett, tovább folytatta az USA-ban élő magyarságot összefogó, annak értékeit mentő tevékenységét egészen 2000-ben bekövetkezett haláláig.¹⁵

Molnár Zsolt

Szegénység Hajdúdorogon az 1940–1950-es években

SZEGÉNYEK

A társadalomban elkerülhetetlenül vannak szegények és gazdagok. Az egyének és a családok helyzete időnként kisebb-nagyobb különbségeket mutat, ezt hívjuk társadalmi egyenlőtlenségnek. Megmutatkozhat ez a jövedelemben, vagyonban, munkakörülményekben, lakásviszonyokban és másutt. Szegénységnek nevezzük a hagyományos fajtájú hátrányos helyzetet, az alacsony jövedelmet és az ebből fakadó hátrányokat a táplálkozásban, a lakásviszonyokban és másutt. Relatív szegénység pedig az, amikor az egyén, vagy a család erősen lemarad az adott társadalom átlagos viszonyairól.¹

11 Californiai Magyarság 1981. június 19.; illetve Amerikai–Kanadai Magyar Élet 1981. június 27.

12 Amerikai–Kanadai Magyar Élet 1981. június 27.

13 Bajtársi Levél 1981. október 31.

14 Krónika 1982. június 1.

15 Tóth Eszter Zsófia i. m. 62.

1 Andorka Rudolf Bevezetés a szociológiába. Második javított és bővített kiadás. Osiris, Budapest, 2006. 116–118.

Az egyik nagy elméleti kérdés az, hogy mennyire indokoltak az egyenlőtlenségek?² Vanak, akik szerint az egyenlőtlenségek szükségszerűek. Például azért, mert a jövedelemelosztásba való beavatkozás sérti a gazdagok szabadságját, így végül szolgáshoz és diktatúrához vezet,³ vagy azért, mert a fennálló jövedelemelosztás épp azt tükrözi, hogy a társadalom tagjai mennyire hasznos funkciót töltenek be a társadalom számára.⁴

A másik nagy elméleti kérdés, hogy az egyenlőtlenségek miként alakultak ki? Az egyik magyarázat szerint az egyenlőtlenségek a vadászó-gyűjtögető társadalmaktól kezdve mindig jelen voltak, és folyamatosan nőttek, majd az ipari társadalom kezdeti szakasza után csökkenni kezdtek.⁵

Magyarországon az 1945 előtti időszakra vonatkozóan nincsenek pontos adatok. Azonban az 1911. évi lakásösszeírás mutatja, hogy a lakosság háromnegyede teljesen vagyontalan vagy szegény volt.⁶ A falukutatók pedig a két világháború között hárommillió koldusról beszéltek, értve alatta a mezőgazdasági munkásokat és a törpebirtokosokat. Mivel az 5–10 holdas parasztok és munkások jelentős része a létminimum alatt élt, így a szegények száma ettől valószínűleg jóval nagyobb lehetett.⁷ Az 1945 előtti időszakot néprajzi szemszögből közelítve az agrártársadalom peremén élők kerülnek a fókuszba. Az erdei és faipari munkásokon, szállító- és rakodómunkásokon, építő- és közlekedési munkásokon túl számomra a legrelevánsabb a mezei munkásság és a házi cselédség helyzete. Ilyenek az uradalmi és gazdacselédek, házi cselédek, summások, részesek és napszámosok. Ezekre az állandó és időszakos munkaerőkre azért volt szükség, mert nagyobb birtokokon több munkás-kéz kellett. A mezei munkássággal monográfiájában Sági Vilmos foglalkozott figyelemre méltóan.⁸ A tőkés korszakbeli összegzéseknel pedig többek között szociálpolitikai szemszögből Czettler,⁹ közgazdasági szemszögből Reichenbach,¹⁰ szociográfiai nézőpontból pedig Eörsy¹¹ foglalkozott a témával. Társadalmi szempontból a legátfogóbbak Erdei Ferenc munkái,¹² az uradalmi cselédek esetében pedig Illyés Gyulát¹³ kell megemlítenünk. Kiss Lajos vásárhelyi monográfiái¹⁴ pedig klasszikus néprajzi munkáknak számítanak a témában.

A továbbiakban a fentieket igyekszünk részletesen körüljárni a szakirodalom és az empirikus ismeretek segítségével. A dolgozat tehát a szegénységgel kapcsolatos társadalomtudományi munkákhoz kíván hozzájárulni a néprajzi diszciplína keretein belül. A kutatási helyszín Hajdúdorog, időben pedig az 1940-es évek került a középpontba. A település több

2 McCord, William–McCord, Arline Power and Equity. An Introduction to Social Stratification. Praeger, New York, 1977.

3 Nozick, Robert Anarchy, State and Utopia. Basic Books, New York, 1974; Hayek, A. Friedrich Piac és szabadság. Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó, Budapest, 1995.

4 Davis, Kingsley–Moore, Wilbert A rétegződés néhány elve. In Angelusz Róbert (szerk.) A társadalmi rétegződés komponensei. Új Mandátum, Budapest, 1997. 10–24.

5 Lenski, Gerhard Power and Privilege. A Theory of Social Stratification. McGraw-Hill, New York, 1966.

6 Pikler J. Gyula Az 1911-i fővárosi lakásszámlálás főbb eredményei és főbb szociálpolitikai tanulmányai. In Litván György–Szűcs László (szerk.) A szociológia első magyar műhelye. 2. Gondolat, Budapest, 1973. 225–247.

7 Andorka Rudolf. m. 131.

8 Sági Vilmos A mezőgazdasági bérmunkásság viszonyai Magyarországon a 16. századtól 1848-ig. Akadémia, Budapest, 1967.

9 Czettler Jenő Magyar mezőgazdasági szociálpolitika. Pátria, Budapest, 1914.

10 Reichenbach Béla A mezőgazdasági üzem berendezése és szervezése. I. Pátria, Budapest, 1930.

11 Eörsi Béla A magyar földműves-szegénység kialakulása. Gazdaságtörténelmi tanulmány. Fővárosi Könyvkiadó, Budapest, 1938.

12 Erdei Ferenc Parasztok. (Erdi Ferenc összegyűjtött művei). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1973; A magyar társadalomról. (Erdi Ferenc összegyűjtött művei). Akadémiai Kiadó, Budapest, 1980.

13 Illyés Gyula Puszták népe. Ebéd a kastélyban. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

14 Kiss Lajos A szegény emberek élete. I.–II. Gondolat, Budapest, 1981.

karakteser jellemzője közül jelen esetben a mezőgazdasági jelleg és a kiterjedt tanyavilág az, ami sajátos megvilágításba helyezi a kutatás eredményeit. A módszertanról elmondható, hogy az empirikus adatok gyűjtése mélyinterjú adatfelvétel segítségével történt, melyet hajdúdorogi származású, hetvenöt év feletti idős személyek körében készítettem. Az interjúk helyszíne jellemzően az adatközlők ingatlana volt, akiket hólabda módszerrel és ismertségi kapcsolatrendszeren keresztül értem el. A továbbiakban a szakirodalom és az empirikus adatok alapján szó lesz a mezőgazdasági munkások típusairól, a cselédségről, a szolgatartásról, a szegénységről, a nehéz élethelyzetek megoldásáról, a koldulásról és a cigányokról.

Cselédségről szorosabb értelemben a XV–XVI. századtól beszélhetünk. A házatlan zselélek jobbgyapraszti és úri birtokokon dolgoztak, később zsellérfalvakba tömörültek. A háztartási cselédek tehetősebb munkaadóknál szolgáltak. Akik megengedhették maguknak, azok számára ez státuszszimbólumként szolgált.¹⁵ A két világháború között a népi írók is foglalkoztak velük, gondoljunk Kosztolányi Dezső *Édes Anna*¹⁶ című művére. Szociológiai szemzőgből Gyáni Gábor monográfiáját,¹⁷ néprajzi szemzőgből pedig Nagy Varga Vera¹⁸ és Gergely Katalin¹⁹ műveit érdemes említeni.

A fontosabb háztartásicseléd-kategóriák a következők. Kisgyermek mellett a *dajka*, 2–4 éves gyermekek mellett pedig a 10–12 éves *peszra* (pesztra). A mindenese cselédek közt beszélhetünk a *kisszolgálóról*, aki még tanuló, a *nagyszolgálóról*, aki felnött, az *öregszolgálóról*, aki hosszú ideig szolgáló, általában hajadon nő, továbbá a *szobalányról*, aki a nagypolgári lakások vezető cselédje, hozzá hasonló még a *komorna*. A női gazdacselédek és a tanyai cselédek benti és kinti munkát is végeztek, a *bejárónő* idősebb, alkalmanként járó asszony, vénlányokból, özvegyekből *szakácsnők* is lettek, a férficselédek vezetője az *inas*, a *lakáj* és a *komornyik*, s végül voltak még az *idősebb cselédek*. Akik pedig időnként az épületre vigyáztak: az *udvaros* és a *házörző*.²⁰

A *summások* néhány hónapra elszegődött idénymunkások. Abban különböznek a cselédektől, *részese*ktől és más munkásoktól, hogy csoportokban, bandákban szegődtek el a *summásgazda* vezetésével.²¹ Párhuzamot vont a cselédek és a summások közt Illyés Gyula,²² életkörülményeiket a parasztokéval Szabó Zoltán vetette össze.²³

Munkacsúcsokra és alkalmi tömegmunkákra szabad mezei bérmunkásokat szerződtettek. Bérük alapján kategorizálhatjuk őket. Ennek megfelelően volt a *teljesítménybéresek*, az *időbéres* és a *köztes, átaljás* típus.²⁴ Sorsukat olyan szociálpolitikai munkák dolgozzák fel, mint Milhoffer, vagy Ferge Zsuzsa művei. A néprajzi munkákat tekintve Kiss Lajos könyvét említem meg.²⁵

15 Katona Imre Átmeneti rétegek az agrártársadalom peremén. In Magyar néprajz. VIII. Szerk. Paládi-Kovács Attila. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2000. 174–181.

16 Kosztolányi Dezső Édes Anna. Genius, Budapest, 1926.

17 Gyáni Gábor Család, háztartás és a városi cselédség. Magvető Könyvkiadó, Budapest, 1983.

18 Nagy Varga Vera Szolgálók a fővárosban a Tápió vidékről. In Tápió mente néprajza. Szerk. Ikvai Nándor. (Studia Comitatus 16.). Pest Megyei Múzeumok Igazgatósága, Szentendre, 1985. 707–735.

19 Gergely Katalin Szolgálólányok, summások, napszámosok. Női munkavállalás a Káli-medence falvaiban a két világháború között. Dolgozatok Balassa Iván 70. születésnapja tiszteletére. In Arator. Szerk. Balázs Géza-Voigt Vilmos. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1987.

20 Katona Imre i. m. 184–185.

21 Katona Imre i. m. 185.

22 Illyés Gyula Pustták népe. Ebéd a kastélyban. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest, 1970.

23 Szabó Zoltán A tardi helyzet. Cifra nyomorúság. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1986.

24 Katona Imre i. m. 192.

25 Kiss Lajos A szegény emberek élete. I. Gondolat, Budapest, 1981. 187–221.

A gazdaságok munkaerejeként szóba jönnek még a háztartás tagjai és egyéb rokonok, két vagy több háztartás együttműködése, két gazdaság közötti rendszertelen kooperáció, vagy külső munkaerő megfizetésével pénzben vagy természetben való fizetés útján.²⁶

A településeken jellemző szolgatartást Faragó csoportosította. Egyik településtípus, ahol a háztartások közel egyharmada, másik típus, ahol 40%-a tart csoportosan szolgát. Van-
nak továbbá azok a települések, ahol csak minden negyedik-ötödik háztartás tart szolgát,
általában csak egyet.²⁷ Kós szerint az első világháború előtt, Bolondkúton a cseléd tartás
„rangjelző” szokás is volt.²⁸

Petánovics írja, hogy a XIX. században élő szegény emberek nem voltak rosszabb hely-
zetben, mint a következő századi szegények. Ezzel kapcsolatban említi meg a ragaszkodást
a kis házhoz és a kevés földhöz is, melyek egyfajta biztonságot jelentettek a számukra.²⁹

Faragó a paraszti háztartásokkal és munkaszervezettel foglalkozva, a munkaerőt ele-
mezve, a zsellérekkel kapcsolatban azt állapította meg, hogy a zsellérháztartások nem kö-
tődtek nagyobb gazdaságokhoz, s a munkájukban csak a munkacsúcsok idején vettek részt,
rendszeresen nem.³⁰

Átányban munkaszervezet alapján két külön csoportot különböztettek meg: egyik volt
az *igásember*, másik a *gyalogember*. Az igásembernek kocsija, boronája és egyéb nagy szer-
számái voltak, a gyalogembernek csak kis eszközök voltak az udvarán. A kettejük földje
Fél Edit szerint 5–8 hold volt.³¹

Kiss Lajos *könnyen élők*ről és *nehezen élők*ről írt. Nehezen élők például a *csordásgyerek*,
a *fuvaros*, az *egylovas ember*, a *kubikos*, a *napszámos*, a *szőlőkapás* vagy az *utcaseprő*.³²

Hódmezővásárhelyen a temetésről hazatérve már a szegények és koldusok várták a csa-
ládót, akiket megvendégeltek. Félegyházán az etetés a halotti ünnepre, őszre tolódtott át, a
borsodi matyóknál pedig választott koldusai voltak a falvaknak.³³

A *magyarság néprajza* IV. kötetében szintén szó van a koldusetetésről. Ezt a tor szoká-
saként említik meg, de mivel a tort sok esetben a haláleset után egy héttel tartották, így a
koldusok etetése, megajándékozása is sok helyen halottak napjára csúszott.³⁴

Kiss Lajos szerint koldulásra öreg korra, végső szükségben vetemedett a *fehércseléd*.
Voltak koldusok, akik üzletszerűséggel végezték tevékenységüket, s eljártak vásárookra,
búcsújáróhelyekre.³⁵

A cigánysággal kapcsolatban hasznos ismeretekkel szolgálnak az 1893-as cigányössze-
írás és az 1971-es cigánykutatás adatai. 1893-ban a cigányság 61,7%-a élt házban, 33,3%-a
putriban vagy kunyhóban, 3,3%-a sátorban, 1,7%-a pedig sátorban vagy egyéb helyen.³⁶

26 Faragó Tamás Paraszti háztartás- és munkaszervezet-típusok Magyarország a 18. század közepén. (Történeti statisztikai füzetek 7.) KSH Könyvtár és Dokumentációs Szolgálat, Budapest, 1985. 75–76.

27 Faragó Tamás i. m. 81.

28 Kós Károly Eszköz, munka, néphagyomány. Dolgozatok a munka néprajza köréből. Kriterion, Bukarest, 1980. 382–383.

29 Petánovics Katalin: Vállus. Egy summásfalú néprajza. Akadémiai Kiadó, Budapest, 1987. 84.

30 Faragó Tamás i. m. 77–79.

31 Fél Edit Egy monografikus néprajzi kutatás tanulságai. In Emlékezés Fél Editre. Szerk. Fülemlé Ágnes–Stefány Judit. Magyar Néprajzi Társaság, Budapest, 1993. 200.

32 Kiss Lajos i. m. 375–376.

33 Róheim Géza Magyar néphit és népszokások. Universum Könyvkiadó, Szeged, 1990. 179–181.

34 Szendrey Zsigmond–Szendrey Ákos Szokások. In A magyarság néprajza. IV. Szerk. Viski Károly. Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, Budapest, 1943. 306.

35 Kiss Lajos i. m. 437–438.

36 A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás eredményei. Athenaeum, Budapest, 1895. 36.

Az 1893-as összeírás szerint a cigányság 51,9%-a élt szegregáltan, 39,8%-a „*a többi lakosság közt*”, 8,3%-a pedig „*részint külön, részint vegyesen*”.³⁷ 1971-re vonatkozóan Kemény István és munkatársai azt állapították meg, hogy a cigányok háromnegyede szegregáltan él.³⁸ A foglalkozásokat tekintve: 1893-ban a legtöbb cigány, 36,7% napszámos volt, iparral kapcsolatos munkákat 29% végzett, 10,4% volt a háztartásbeli nő, 9,6% zenész, 7,6% 15 év feletti foglalkozás nélküli volt, 3,2% mezőgazdasági munkával foglalkozott, 2,5% pedig kereskedett.³⁹

HAJDÚDOROG – A KUTATÁSI HELYSZÍN JELLEMZŐI

A helyszínválasztás oka a településre jellemző mezőgazdasági jelleg és a kiterjedt tanyavilág, ahol a földbirtokok rendkívül változatos méreteken fordultak elő. Továbbá Balogh István szerint nincs más társadalom, ahol a gazdálkodás és az életforma olyan nyomot hagyott volna, mint a Hajdúságban.⁴⁰ A kutatás időszakára a fentiek mellett jellemző, hogy a társadalmi rétegzettség erős volt, a településen megtalálható volt a polgári városközpont, a parasztfalu és a szegénylakótelep is, az ezekhez tartozó társadalmi rétegekkel együtt. A helyi társadalom az 1940-es évekig, a jelentős társadalmi-gazdasági változások ellenére megőrizte agrárjellegét.

A SZEGÉNYSÉG HAJDÚDOROGON

A szegény paraszti családok munkafolyamataiban a gyermek is részt vett. A kétkezi munkásember életébe enged betekintést a következő idézet:

„*Mindent kézzel kellett, kézzel aratni a 40-es években. A búzát learattuk egyénileg, kézzel, én is szedtem a markot, és kaszálta az apám. Volt, mikor én szedtem a markot, összeraktuk, egy hétig arattunk, mikor megérett a búza, június, Péter-Pál nap után, aratás, keresztbe raktuk a tarlót, mink a tanyába hordtuk be, ott boglyát raktak a kévéből, és volt a faluban egy pár cséplőgép, és jött, és egy csomóba volt hordva, és kicsépelte a szemet.*”⁴¹

A mezei munkák különböző fázisaiban szükséges volt munkaerőt biztosítani. Az elsődleges munkaerők a család tagjai voltak.⁴² Azoknak a családoknak az esetében, amelyek kisebb földbirtokokkal rendelkeztek, a családtagok el tudták végezni a munkát, esetleg munkácsúcsok idején, aratáskor volt szükség kiegészítő munkaerőt keresni.⁴³ A nagyobb földbirtokosoknak biztosítani kellett a folyamatos munkaerőt, 40 hold felett ez mindenképpen érvényes volt.⁴⁴ Aki nagyon kevés földdel rendelkezett, 5 hold alatt, vagy egyáltalán nem volt földje, ők dolgozni kényszerültek más gazda birtokán, ők voltak a nagybirtokon az időszakos vagy állandó munkaerők.⁴⁵ Az arányokat tekintve: a nagybirtokosok voltak legkevésbé, a legnagyobb számban pedig a magukat éppen ellátni tudó kisbirtokosok

37 Uo. 27.

38 Kemény István–Janky Béla–Lengyel Gabriella A magyarországi cigányság, 1971–2003. Gondolat–MTA Etnikai–Nemzeti Kisebbségkutató Intézet, Budapest, 2004. 51.

39 A Magyarországon 1893. január 31-én végrehajtott cigányösszeírás... 60–79.

40 Balogh István Hajdúság. Gondolat, Budapest, 1969.

41 A Debreceni Egyetem Néprajzi Intézetének Archivuma 4545/8. A továbbiakban DENIA.

42 DENIA 4545/4.

43 DENIA 4545/8.

44 DENIA 4545/7.

45 DENIA 4545/5.

voltak.⁴⁶ A továbbiakban – a szakirodalomhoz hasonlóan – a nagyobb birtokosok munkarejének csoportosításával foglalkozom, mint *cseléd, szolga, napszámos, arató, feles, harmados* és így tovább.

A cseléd a családjával a gazda birtokára költözött, és elvégezte a gazdaságban felmerülő munkálatokat.⁴⁷ Egyes cselédeknek saját lakásuk nem volt, a gazda birtokán a gyermekeik is munkát végeztek. A cselédek a birtokon cselédlakásokban laktak.⁴⁸ Az egyik interjúút egy ilyen, volt cselédlakásban sikerült rögzítenem, mely egy előtérből és egy szobából állt, közvetlenül az istálló mellett, az istállónak a valamikori gazda házához közelebbi oldalán.⁴⁹ A jómódú gazdánál több cseléd család számára több cselédlakás is állt. Egy beszámoló szerint egy közös *pitár*ból nyílt négy szoba négy család számára.⁵⁰ A nagyobb gazdánál, ahol több cseléd is lakott, külön *intézőre* volt szükség. Ő fogadta fel a cselédeket, ő szabta meg, hogy mennyi napszámot fog fizetni, intézte a birtok ügyeit. Nagyobb kúriák esetében a gazda háza mellett állt az intéző lakása.⁵¹ A cselédek fizetségüket terményben kapták. Annál a gazdánál vállaltak munkát, aki több fizetést biztosított nekik. A kiszabott juttatást akkor is ki kellett fizetni a gazdának, ha neki nem maradt, ez a szegényebb gazdánál gyakran előfordult:

„Cselédek voltunk. A gazdával úgy megegyeztek, hogy adott tűzrevalót, szalmát, példát mondok, megsabta, hogy egy évben ad 5 kilogramm szalonnát, 5 kilogramm paszulyt, krumplifődet, tengerifődet, ezt nekünk ki kellett mérni, ha neki nem is maradt. [...] Ezt megkaptuk, ha a gazdának egy fillér nem maradt, akkor is.”⁵²

Hogy miben különbözött a cseléd a napszámostól, arra a következőkben kapunk választ:

„Egy meglett család, gyerekek innen mentek iskolába, néha besegítettek. Más kulákoknál is így volt, magába nem tudott mit kezdeni. A napszámostól abban különbözik, hogy egész éves bére, konvenciója volt, a jószággal mindig volt dolog, innen nősült a fia, ment férjhez a lánya.”⁵³

Hajdúdorogon főleg az agráriumban dolgozott a lakosság. Aki a saját földjeiből nem tudta biztosítani a családja megélhetését, annak lehetősége volt nagyobb gazdánál, az első világháború idején harmadban vagy később felesben művelni a földet.⁵⁴

Többféle terményt termesztettek Hajdúdorogon, ezek közül a cukorrépa jelentős kézi munkát igényel, így sokak számára munkalehetőséget biztosított.⁵⁵ Szegényebbek foglalkoztak még favágással vagy *részibe* arattak.⁵⁶ A földdel egyáltalán nem rendelkező családokban a gyermekeknek is el kellett menni dolgozni, és a pénzt, vagy a búzát haza kellett adni a szülőknek.⁵⁷

A társadalmi rétegzettséget tekintve elmondható, hogy nem homogén, inkább rétegzett társadalomról beszélhetünk, ahol mind a nagy földbirtokosok, mind pedig az éppen megélni tudók és a jelentős anyagi gondokkal küzdők is megtalálhatóak voltak:

46 DENIA 4545/5.

47 DENIA 4545/11.

48 DENIA 4545/4; 4545/6.

49 DENIA 4545/7.

50 DENIA 4545/4.

51 DENIA 4545/6.

52 DENIA 4545/11.

53 DENIA 4545/7.

54 DENIA 4545/6.

55 DENIA 4545/6; 4545/11.

56 DENIA 4545/6.

57 DENIA 4545/6.

„Voltak gazdagok, középrétegűek, hogy mán azok nem annyira szegínyek, de voltak, akik nagyon szegínyek voltak.”⁵⁸

Tehát a mezőgazdasággal foglalkozók között jelentős különbségek voltak, és megállapítható, hogy a városban lakó iparosok messze nem éltek olyan magas életszínvonalon, mint a közepes, vagy nagybirtokos gazdák.⁵⁹ Továbbá a napszámba vagy részibe aratni járóknak, ha nem volt tanyájuk, ők is a városban laktak, így jellemzően ott lakott a legszegényebb réteg:

„Bent laktak a városban, volt, hogy 5 forintért egymást érték a vasúton, a kavicsot górták felfele.”⁶⁰

A szegény családok számára az egyik nagy kihívás a fűtés volt. A hagyományos tüzelőanyagot helyettesíthette a kukoricató,⁶¹ de a trágya is.⁶² Miután levágták a kukoricát, kiverték a tövéből a földet, és szekérral hazavitték, ha nem volt saját földjük, vagy kevés volt, a gazdától elkérték.⁶³

A viseletdarabok közül a cipő beszerzése okozta a legnagyobb gondot. Ha kilyukadt, a cipésszel foltot tetettek rá, ha már sok folt volt rajta, akkor pedig megfejték, vagy elvitték felsőrészkesztőhöz. A cipő tulajdonosa a munkát megvárta, mert „Annyival volt annyi.”⁶⁴ Olyan is előfordult, hogy egy családban egy cipő volt, és egyik nap az egyik gyerek, a másik nap a másik gyerek ment benne az iskolába. Hidegben már nem volt jellemző a mezítláb járás.⁶⁵

A Mátyás körúti szegényházzal megoszlanak az emlékek. A legnagyobb valószínűséggel öregek laktak ott, de volt, aki szerint 10–12 gyermeknek adott otthont:

„Volt ott Pufi Pista, anyám jól tartotta, adott anyám neki egy szelet kenyeret, menjél Pista, adok egy karé kenyeret, oszt menjél hazafele! [Pista:] Aggyik Marikának is egyet! [Mesélő:] Adott anyám vagy két karé kenyeret, és mentek haza. Olyanok voltak ott, akiknek a szüleik elhaltak, vagy nem kellett a szülőknek a gyermek, mert olyan szegínyek voltak, hogy nem tudták eltartani.”⁶⁶

Mások szerint ott olyan idős hölgyek éltek, akiknek nem volt hozzátartozójuk, magatehetetlenek voltak, egyedülállóak, a városházától vittek számukra minden nap ebédet.⁶⁷ A görögkatolikus iskolában a szegény gyerekek minden nap egy csupor meleg tejet kaptak, olykor egy szelet kenyérral vagy egy kiflivel.⁶⁸

Azok, akiknek valamilyen oknál fogva nem volt házuk, elmentek cselédnek egy tanyára,⁶⁹ földkunyhóban éltek, ez főleg a cigányokra volt jellemző.⁷⁰ A lakhatást leginkább családon belül oldották meg.⁷¹ A szegénység oka nem mindig a munka hiánya volt. Voltak munkakerülők is.⁷²

58 DENIA 4545/5.

59 DENIA 4545/12.

60 DENIA 4545/5.

61 DENIA 4545/8; 4545/11.

62 DENIA 4545/6.

63 DENIA 4545/6.

64 DENIA 4545/6.

65 DENIA 4545/6.

66 DENIA 4545/5.

67 DENIA 4545/6; 4545/8; 4545/10.

68 DENIA 4545/6.

69 DENIA 4545/11.

70 DENIA 4545/5; 4545/6.

71 DENIA 4545/1.

72 DENIA 4545/5.

Ha azt a kérdést tesszük fel, hogy hova tudtak a szegények fordulni anyagi gondjaikkal, akkor olyan válaszokat kapunk, hogy a rokonokhoz,⁷³ a szomszédhoz,⁷⁴ az egyház melléjük állt,⁷⁵ illetve

„*Akkor is volt szegények konyhája, mint most, nem hagyták éhen.*”⁷⁶

A szegénység leküzdésében a fent említett feles, harmados földhasználat, a részibe aratás, a napszám, a szolganak, cselédnek állás is lehetőség volt. Amit viszont itt még meg kell említenünk, az a kölcsön. A nagygazdától kértek kölcsön. Ha kaptak, akkor azt „*újkor*”, azaz az új búza aratását követően meg kellett adni.⁷⁷

A szegények esetében fontos volt a koldulás. Egyik lehetőség a piaci napokon nyílt, amikor a piacon a kolduló személy kéregetett, 2–4–10 forintot kapott.⁷⁸ A koldulás másik helyszíne a görögkatolikus székesegyház főbejáratánál lévő előtér, a *cinterem* volt. Kétoldalt a padon ültek a „*féllábúak*” és a szegény emberek, és aki úgy gondolta, vitt nekik valamit mise előtt vagy hat heti mise előtt. A jómódúak kalácsot vagy kicsi *pupuskákat* vittek nekik.⁷⁹ A koldulás harmadik színhelye pedig háznál volt: a koldus a városban vagy a tanyákon házaknál kéregetett. Nem zörgetett, csak bekiabált, és amelyikén megessett az ember szíve, vagy amelyik szimpatikusabb volt, annak adtak.⁸⁰ Ezek a személyek cigányok voltak, az adatközlők szerint tisztelettudóan viselkedtek:

„*Még meg is kérdezték, hogy vehetünk egy almát? Én határozott voltam, hogy vehettek, de ha máskor valamihez is hozzányúltok, én soha többet nem adok.*”⁸¹

A szegényekkel kapcsolatban végül meg kell említenünk a lopást. Az adatközlők említék a csendőrök határozott fellépését.⁸² A beszámolók szerint a '40-es években jellemző volt a cigány emberekre a lopás, de ennek az adatnak nem adtak hangsúlyt.⁸³

Hajdúdorogon a '40-es években nagyon rossz lakáskörülmények között laktak a cigány emberek.⁸⁴ Egy adatközlő szerint kétféle cigány élt Hajdúdorogon, az *úri* és a *sátoros*:

„*Úri cigányok, meg a sátoros, előbbi szakmát tanult, utóbbi kint lakott a külső részekben, ők loptak is. Azok nem szerettek dolgozni, hanem koldulásból éltek, meg sárga földet hordtak. [...] Bent a városban koldultak, jártak házakhoz. A kulturáltabb cigányok el is mentek dolgozni, napszamba, családokhoz mosni, takarítani. A kintiek kunyhókban éltek, földbe vájt házakban, az úri cigányok a városban laktak, azok külön.*”⁸⁵

Ha egy cigány ember ugyanahhoz a házhoz járt kisebb munkákat elvégezni vagy koldulni, azt úgy mondták, hogy annak az embernek „*Volt egy cigányja.*”⁸⁶

A cigány asszonyok *sárga földet* hordtak házakhoz, amiért cserébe ételt kaptak. Így ennek hordása összefonódik a koldulással. A sárga földet a mezőn ásták fel, és a földes házakban időnként ezzel simították le a padlót. Ez egyfajta „felmosásnak” vagy díszítésnek

73 DENIA 4545/11.

74 DENIA 4545/3; 4545/4.

75 DENIA 4545/3.

76 DENIA 4545/3.

77 DENIA 4545/6.

78 DENIA 4545/5.

79 DENIA 4545/6; 4545/9.

80 DENIA 4545/1.

81 DENIA 4545/1.

82 DENIA 4545/5.

83 DENIA 4545/10; 4545/12.

84 DENIA 4545/1; 4545/7.

85 DENIA 4545/6.

86 DENIA 4545/2.

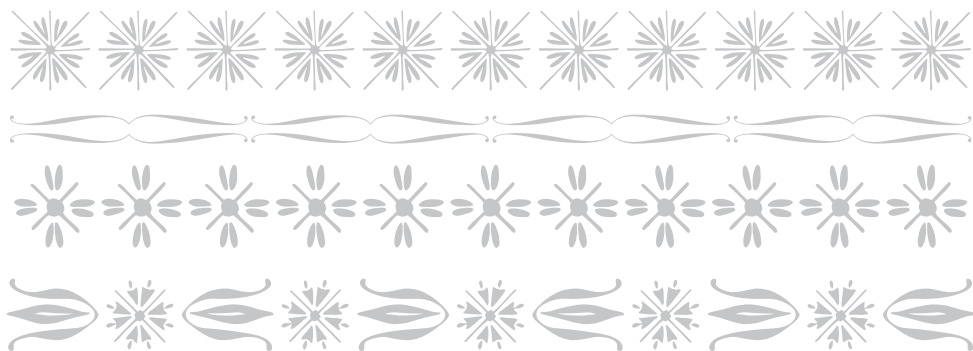
minősült.⁸⁷ Ez az agyagos homok sárga volt, „*mint a tojás*”⁸⁸ és erek formájában helyezkedett el a földben.⁸⁹ A hátukon ponyvában,⁹⁰ vagy más anyagban szállították, össze volt nyomkodva gömbökbé,⁹¹ gubacokba.⁹²

„*A cigányok azok hordták a sárga földöt a hátukon, vót, hogy az aprólék baromfiba belejött a kolera, az ember elásta. Ők kiásták, nem törődtek vele, hogy jaj, kolerába döglött meg, a cigány így élt. Hordta a sárga földöt, mert akkor még földös szobák voltak. Nálunk is járt kettő, az egyik már nagyon öreg volt, Lakatos Mari néni, vagy hogy hívták.*”⁹³

A koldulás során ritka esetben kaptak pénzt,⁹⁴ inkább aprólék baromfit,⁹⁵ csirkét vagy tyúkot,⁹⁶ döglött csirkét,⁹⁷ dögöt, szalonnát, pupuskát, kenyeret,⁹⁸ tojást,⁹⁹ krumplit, lisztet¹⁰⁰ vagy gyümölcsöt adtak nekik.¹⁰¹

„*Kihozták az ilyen gubac sárga földöt, krumpliért, egy kis lisztért, tojásért. Anyám mindig adott neki, Rózának meg Emíliának hívták, azt hiszem. Mindig anyám adott nekik egy hát krumplit, oszt vitték hazafelé. [...] A krumpli megtermett a földbe, de mán a lisztet nem adta úgy, hogy nesze, egy csomó, csak egy jó kilónyit.*”¹⁰² A cigányok „*A nép után éltek.*”¹⁰³ „*Jártak így házról házra.*”¹⁰⁴

Sári Tamás

87 DENIA 4545/5.

88 DENIA 4545/2.

89 DENIA 4545/1; 4545/3; 4545/9. 4545/10.

90 DENIA 4545/7.

91 DENIA 4545/11.

92 DENIA 4545/5.

93 DENIA 4545/9.

94 DENIA 4545/7.

95 DENIA 4545/9.

96 DENIA 4545/1; 4545/9.

97 DENIA 4545/1; 4545/9.

98 DENIA 4545/1; 4545/7.

99 DENIA 4545/1; 4545/5.

100 DENIA 4545/5.

101 DENIA 4545/1.

102 DENIA 4545/5.

103 DENIA 4545/9.

104 DENIA 4545/10.